

Rudolf Dániel

HIÁNYPÓTLÓ KÖNYV A VILÁGHÁLÓRÓL

Szűts Zoltán: *A világháló metaforái*. Budapest, Osiris Kiadó, 2013.

Nem újdonság, hogy a kortárs kommunikációkutatás egyik legfontosabb és talán egyben legproduktívabb ágazatává nőtte ki magát az új médiával, a világhálóval és azon belül is elsősorban a webkettővel foglalkozó tudomány. Nálunk is születtek munkák, melyek a társadalomtudomány lencséjén keresztül vizsgálják a közösségi tartalomlétrehozást, a digitális kultúrát, elég csak Z. Karvalics László vagy Csepeli György munkáit referenciaként idézni. Magyarországon mégis szinte teljesen érintetlen területnek számít ezen diszciplína bölcsészeti megközelítése, a hazai könyvkiadás pedig pláne sok mindenben adós e téren.

Szűts Zoltán úttörő vállalkozása ezt az adósságot igyekszik behajtani, tehát nem megalapozatlan a hiánypótló alkotás jelzővel illetni a munkát. Így nem véletlen, hogy Szűts könyve sok tekintetben egyfajta elméleti megalapozásnak tekinthető, melyben elsősorban az új publikációs paradigmával, a nyilvánosság új technológiai hordozójával, a hipertextekkel való fogalmi megismerkedésre, a terület történeti áttekintésére kerül sor, mintegy vázlatosan összefoglalva mindazt, amit egy ezzel foglalkozó szakembernek vagy főiskolai, egyetemi hallgatónak tudni érdemes. Ilyen téren elsősorban tankönyvként hasznosítható a mű, de ezzel nem akarjuk elvenni a mindennapi olvasó „örömét” sem, hiszen *A világháló metaforái* számtalan érdekes felvetést és továbbgondolható állítást, releváns ötletet és vizsgálati kezdeményt tartalmaz. Ilyenek például a tudományos diskurzusban eddig alulreprezentált kiterjesztett valóság jelenség vagy a tradíció-remix-kreativitás hármasa. Miközben figyelme gyakran a jövő felé fordul, Szűts igyekszik folyamatosan rámutatni arra, hogy az új média, a hálózatok, a linkekkel átszőtt szövegek nem előzmény nélküliek, kulturális tradíciókban gyökereznek, csak éppen fel kell kutatni és egységes vezérelv alapján megmutatni őket.

A szerző a kötetben mindkét foglalkozásának áldoz, egyrészt irodalomtudósi, másrészt pedig kommunikációkutatói szemszögből igyekszik témáját megközelíteni, a kettőt szervesen vegyítve és egymás javára hasznosítva. Saját célkitűzése szerint a világháló (fontos elkülöníteni a World Wide Web, az internet, a webkettő, stb. fogalmakat, melyeket a szerző a bevezetőben nagyon helyesen meg is tesz) és a művészet közti kapcsolattal szeretne foglalkozni. Ebből elsősorban az irodalom mint narratív (és metanarratív) fikció az, mely prominensen helyet kap a kötetben, és ez természetesen nem is meglepő, hiszen egyrészt analógiáit tekintve ehhez köthető legjobban a hipertext-világ, másrészt pedig előfordulását, gyakoriságát és prominenciáját tekintve is meghatározó az írott szöveg a WWW felületvilágában. Mindemellett az intertextualitás és hipertextualitás legalább annyira irodalomelméleti kérdés (és a posztmodern korban ugyanúgy nagyon aktuális téma, mint a világhálóval foglalkozó kutatások), ezért sem véletlen, hogy a kettő szorosan összefonódik.

De azért ugyanígy szóba kerül például a képzőművészeti alkotások befogadásának lehetséges módosulása és új irányai a webkettes környezetben, mely legalább annyira érdekfeszítő, mint az irodalmi kalandozások terepe.

A kötet hét fejezete logikusan egymásra következően építkezik, sokszor egy adott tematikát felvetve igyekszik a szerző továbbfejleszteni, más nézőpontokból vizsgálni, azokkal ütköztetni a korábban tárgyalt témaköröket. Az első fejezet öt klasszikus metaforát jár körül, melyek a kommunikációelmélet szakavatottjai számára egyáltalán nem számítanak újdonságnak, mégis sikerül érdekfeszítően (és az elkövetkezendő részekhez relevánsan) tálalni őket. A kötet mottójául és fő vezérelvéül választott Borges-féle *Bábeli könyvtár* – a végtelen számú kombinációk lehetőségével felruházott adathalmaz, melyben egy-egy szöveg a felhasználók által szabadon módosítható és másolható – a szerző szerint a világhálón megvalósult, ugyanígy egyfajta szellemi alapnak, teoretikus előzménynek tűnhet a többi metafora, a pillangóhatás és káoszelmélet, a hatlépcsnyi távolság elve és a végtelen majom lemmája.

Ezt követi egy fontos történeti áttekintés, mely a hipertextet szélesebb kontextusba helyezve igyekszik rávilágítani arra, hogy elsősorban milyen tényezők (az információ terjesztésének módjai, a szerzőség kérdése, stb.) függvénye annak megszületése és mibenléte. Érdekes adalék a nyomtatás felfedezésének és használatának összehasonlítása az ázsiai és az európai változat függvényében. A Vannevar Bush majd Teodor Nelson-féle klasszikus teoretikus megközelítéseket követi a valóban megvalósult, Tim Berners-Lee nevével fémjelzett WWW megszületése, melyből a szerző továbbmegy az interakcióra épülő webkettő terepére, ahol a szerzőiség és az egyes művek használata, terjesztése már ténylegesen közösségi módon valósul meg, a korábbi paradigmának teljesen ellentmondva és azt jócskán meghaladva.

Ezt követi a kötet talán legtöbb tudományossággal felvértezett része, melyben Szűts a hipertextuális gondolkodás (vagy a hipertextről való gondolkodás) különböző megközelítésmódjait az irodalmi alapoktól követi végig, olyan klasszikus szerzőket érintve mint Barthes, Derrida vagy McLuhan. A vezérelv itt a különböző aspektusokra való helyezkedés: vajon mi alapján határozhatjuk meg a hipertext mibenlétét? Az interakció, a nem-lineáris szöveg vagy éppen a befogadó szerzővé válására építő megközelítés a relevánsabb? A szerző végül egy radikális, számos irodalomtudós szemében talán eretneknek tűnő megállapítást tesz: a linkekkel átszótt hipertext sokkal inkább alkalmas asszociációk közvetítésére és az eddigi tudományos publikációs paradigma leváltására, mintsem, hogy irodalmi szövegek hordozójává váljon. Példa erre a Wikipédia sikere, mely áttörést hozott a tudás terjesztésében, a kollektív szerzőségben, míg a hipertextuális irodalmi művek befogadása továbbra is egy szűk olvasói rétegre korlátozódik.

Ezután kezdődik a már kanonizált hipertextuális művek elemzése, mely fejezet a kötet egyik legfőbb erősségének is tekinthető. A különböző interaktív fikciók, metaszövegek olvasási stratégiáit vizsgálva mutatja be a szerző, hogy a hipertextuális irodalom mily módon képes „működni”, az írás-olvasás egyszerre való érvényesülésével pedig (Barthes után szabadon) „örömmé” válni. A szerző a kezdeti, klasszikus „papíralapú” interaktív regényeket érinti először (ki ne emlékezne gyerek- vagy kamaszkorának „lapozgató” kalandkönyveire?), majd a '90-es évek kísérleteit, a CD-ROM alapú interaktív fikciókat vizsgálja (*Afternoon: A Story*, stb.) Ezek azonban a hazai irodalomtudományi képzésből szinte teljes mértékben hiányoznak, a kritika által pozitívan fogadott nemrég megjelent összefoglaló irodalomtudományi művek például csak periférikusan érintik a hipertextualitást, a képernyőről való olvasás, a digitális kultúra jelenségét. Amíg a hazai társadalomtudósok már egy ideje ezen témákat beemelték a tudományos diskurzusba, Szűts könyve az első, mely ilyen széles skálán vizsgálja bölcsészettudományi szempontból az új média jelenségeit.

Kicsit talán furcsa módon, fordított sorrendben, ezután veszi a szerző sorra a hipertext vélt vagy valós irodalmi kezdeteit, kezdve Sterne *Tristram Shandy*-jével. Szűts azt igyekszik bebizonyítani, hogy a különböző szerzők már évszázadokkal a valós hipertext megszületése előtt elkezdtek kísérletezni annak narratív stratégiáival, melyek egyfajta folyamatosan jelenlévő szerzői módszerként éltek az irodalomban már akkor is, mikor azok valós megvalósításának még nem léteztek technikai lehetőségei (ezért is hívja ezeket „pszeudohipertexteknek”). Ez a fejezet épp amiatt érdekes, mert többféle megközelítésmódot érint.

Az ún. „gépversek”, vagyis a számítógéppel írt, aleatorikus vagy valamilyen szervezési, programozási elv szerint készített kvázi-irodalmi alkotások a szerzőség relativizálása miatt kerülnek terítékre mint hipertext-előzmények, a hipertextualitás többi jellemzőjével (interaktivitás, metanarratíva, stb.) nincsenek felruházva. Szűts meglepő módon azzal érvel, hogy az RSS, vagyis az automatizált webkettes hírfolyam ennek a megközelítésnek a továbbörökítője, így nem csupán egyszeri kuriózumként említi a gépversek divatját. Végül a sci-fi irodalomra, a cyberpunk irányzat kibertér vízióira kerül sor, mely téma előfutára a később tárgyalt augmentált valóság kérdéskörnek.

Ennél a fejezetnél lényegesen relevánsabb és talán érdekfeszítőbb is a következő, mely a szöveg és a befogadás szemléletváltozását vizsgálja a digitális korban. Talán egyértelmű, hogy a monitorról való olvasás csak első lépése az átalakulásnak. De talán mégsem, hiszen továbbra is olyan triviális viták tanúi lehetünk a mindennapi diskurzusban, mint a képernyőről és papírról való olvasás szembenállása. A Szűts által felvázolt kép nagyon is releváns, hiszen éppen itt kezdődik az a befogadói átalakulás, mely az egész médiafogyasztási piacot teljesen átalakította és valószínűleg még jobban át fogja alakítani az elkövetkezendő évtizedekben. Fontos tényező, hogy a digitális szövegre teljesen más szabályok alkalmazhatók, mint nyomtatott elődjére, így mindenestül megváltozik az a mód, ahogy a test nélküli alkotásokhoz viszonyulunk. A szerző érdeme, hogy alaposan körüljárja témáját, melybe a különböző internetes lexikonok és azok tudományos forrásmunkaként való használatának igen aktuális kérdése éppúgy beletartozik, mint a múlt digitalizálása és könnyen kereshetővé tétele.

A kötet azonban nem csak az irodalmi alkotásokra fókuszál, hiszen az új médiában éppen a médiakonvergencia hatására a szöveg, a kép, a hang és a mozgókép multimediális egységet alkot és elválaszthatatlan egymástól. Nagyon érdekes a nem szöveges alkotások (zene, kép, képzőművészet) fogyasztásának és marketingjének átalakulása is. Az lenne jó, ha nem mondanánk újdonságot az olvasónak azzal, hogy ma már virtuális galériákban járhatjuk be a világ leghíresebb múzeumait, melyekben közelről megszemlélhetjük az alkotásokat. Természetesen itt is szóba kerülnek olyan aspektusok, mint az élményszerűség vagy a digitálisan rögzített alkotások „súlya”. Végül a szerző röviden az ún. augmentált valóság kérdéskörét érinti, mely a valóságos világra kivetített digitális tartalom és tárgyi környezet egységét jelenti.

Összegezve a fentieket, hiánypótló műről van szó, mely szándékait tekintve – mint már említettük – egyfajta összefoglalása az új média jelenség-együttesének. Remélhetőleg a kötet vitára sarkal és elindít egyfajta tudományos diskurzust, melyre nagy szükség volna, mert a webkettő jelenségeiben való eligazodás a jelen és a jövő egyik fontos kérdése.